

Ökar eller minskar mobbingen i skolan?

Fem års mätning av
mobbing i årskurs 4-6
i Göteborg

Göran Englund

Innehåll

Inledning.....	3
Sammanfattning.....	3
Bakgrund och syfte.....	4
Metod.....	5
Resultat	6
Begränsningar	8
Diskussion	8
Rekommendationer: Vad kan rektorer göra som använder en gemensam elevenkät?	10
Referenslista	12

Inledning

En nyligen utkommen norsk uppdatering av forskningsläget kring mobbning (Breivik, Bru, Hancock, Idsoe, Idsoe & Solberg, 2017) pekar på att det finns ett samband med att vara utsatt för mobbning i skolan och ett brett spektra av olika hälsoproblem som påverkar elevernas studieresultat. Det kan därför vara av intresse att ge en bild av hur mobbning i skolan utvecklats i ett femårsperspektiv.

Denna studie baseras på cirka 650 Göteborgselever i årskurs 4-6 under åren 2012 till 2016 som svarat på en anonym webbaserad elevenkät om mobbning, Olweusenkäten. Både elever och skolor är anonyma. Skolorna i undersökningen har ingen koppling till Olweusprogrammet.

Olweusenkäten har använts av skolor i Göteborg sedan 2001 som då har ingått i anti-mobbningsarbetet med Olweusprogrammet. Den första rapporten som baserades på Olweusenkäten kom 2009 (Prevu, 2009) och jämförde svar från elever i Göteborg med två andra undersökningar i Sverige. Skolorna i den studien (Prevu, 2009) gjorde enkäten innan de började med Olweusprogrammet, vilket gör att den kan jämföras med denna studie då det inte har påverkats av det nämnda antimobbningsprogrammet.

Det har gjorts effektutvärderingar av Olweusprogrammet i Göteborg som visar goda resultat (Prevu, 2011). Olweusenkätens frågeformulering och svarsalternativ samt gränsdragningen för att beräkna mobbning ingår ofta i internationella studier, till exempel PISA III. I PISA-studien tillfrågas eleverna om de upplevt mobbning under de senaste åren. I Olweusenkäten är referensperioden snävare: under de senaste månaderna, vilket gör att de inte helt kan jämföras.

Från Olweus International AS egen databas har elever i årskurs 4-6 valts ut då denna åldersgrupp har en hög svarsfrekvens. Skolorna har svarat på enkäten under höstterminen. Andra skolor som använder sig av samma enkät både i Göteborg och i andra delar av Sverige kan spegla sina resultat mot de som presenteras här. Resultaten visar en långsiktig utvecklingstrend i de undersökta skolorna. Under de fem år som resultaten baseras på har det skett en del organisatoriska förändringar i skolorna. Årskurser har lagts till, rektorer och pedagoger har slutat, nya har tillkommit, det vill säga ungefär samma förändringar som för många skolor i Sverige.

Sammanfattning

Under åren 2012 till 2016 har i snitt 646 elever i årskurs 4-6 i Göteborg svarat på en undersökning om elevers uppfattning om mobbning på skolan.

Sammantaget visar undersökningen att det har skett en ökning av andelen elever som utsatts för mobbning men även en ökning av andelen elever som är med och utsätter andra för mobbning.

Totalt för både flickor och pojkar låg mobbningen på ungefär samma nivå de första två åren (2012 6,9 % och 2013 6,7 %) för att öka till 8,4 % 2014. År 2015 ökade andelen utsatta elever till 9,1 %. År 2016 var andelen utsatta elever 9,5 %. En ökning med 2,6 procentenheter från 2012 till 2016 eller en procentuell ökning (procent av procent) med 27 %.

För elever som är direkt involverade i mobbningen (som utsatta eller som utsätter andra för mobbning) har det skett en ökning från 2012 till 2016 med 5,1 procentenheter (från 8,4

procentenheter till 13,5 procentenheter). Med detta sätt att beräkna involverade i mobbning kan det finnas en överlappning. Elever som svarat att de är utsatta för mobbning kan också ha svarat att de utsatt andra. Den ökning som har skett (procent av procent) med 60 % av direkt involverade eleverna kan vara något hög.

Bakgrund och syfte

Mobbning kan beskrivas som ett begrepp som fångar upp negativa komplexa sociala processer som ofta riktas mot en enskild individ som inte har så lätt att försvara sig. Under våren 2017 publicerades PISA "Volym III"-studien som tydligt beskriver mobbning som ett hot både mot elevers välbefinnande och studieresultat.

Trots många års försök att både förstå och motverka mobbning från flera perspektiv tycks fenomenet fortfarande finnas kvar i skolan. I USA studerade en tvärvetenskaplig forskargrupp om begreppet mobbning behövde förnyas. Efter två års diskussioner enades gruppen 2014 om i stort sett samma definition som funnits tidigare (CDCP, 2014), där intention att skada någon annan, upprepningen och obalans i makt är tre ingående kriterier för att beskriva begreppet.

Ny skollag, skolförordning, läroplan och inrättandet av Barn- och elevombudet i Sverige har gjort att mobbningshändelser inte enbart utreds av skolan utan till slut kan avgöras i tingsrätten (Göteborgs tingsrätt, 2011). En del av syftet med dessa nya styrdokument har varit att komma tillrätta med problematiken kring mobbning. Men införandet av nya begrepp som kränkande behandling, trakasserier eller nolltolerans har inte gjort att elever får en skola fri från mobbning.

De senaste åren har talet om mobbning kommit att handla om nätmobbning, även om forskning (Kowalski, Giumetti, Schroeder, & Lattanner, 2014) under senaste åren visat att det i stort sett är samma individer som utsätts i skolan som på nätet. Med den allt snabbare förändringen av olika internetarenor, sajter, appar och den numera omfattande kommunikation som sker (även för yngre elever) via Internet är det nog klokt att hålla koll på hur den utvecklas. Även om vi inte redovisar andelen utsatta för nätmobbning i denna studie finns frågan i de enkäter som eleverna genomfört.

I samband med nya Skollagen (SFS 2010:800) infördes kravet att kommuner måste ha rutiner för klagomålshantering (Runesdotter, 2016). Skollagen skriver numera att skolpersonal har en anmälningsplikt vid kännedom om kränkande behandling till sin rektor. Huvudmannen har samtidigt ålagts ett utrednings- och åtgärdsansvar. Kravet på transparens har ökat inom skolan när det gäller kränkande behandling.

Barn- och elevombudet, som på nationell nivå tar emot anmälningar om kränkande behandling från elever eller föräldrar, ser en ökning i antalet anmälningar (Skolinspektionen, 2016). Om det faktiskt speglar en ökning av mobbning i skolan eller bara är ett tecken på att det har blivit lättare och mer känt att Barn- och elevombudet kan driva de anmälda fallen vidare har både diskuterats och problematiserats. Samtidigt har andelen 15-åringar i Sverige som upplever sig utanför i skolan ökat sedan 2003 enligt PISA III (Skolverket, 2017). Baserat på samma studie menar en debattartikel i SVD (juni 2017) att Sverige tappar ledningen i arbetet mot mobbning i jämförelse med länderna i studien. Under en tioårsperiod har Sverige gått från bäst till en medelmåtta i arbetet mot mobbning, skrivs i artikeln.

Syftet med denna rapport är att ge ett bidrag till svaret på frågan om mobbningen ökar eller minskar i Sverige. Eftersom urvalet av elever och skolor i undersökning inte är representativt för Sverige eller ens för Göteborg kan rapporten ändå bidra till en del av svaret om mobbning ökar eller minskar i skolan. Skolorna i undersökningen har troligtvis varit med om samma förändringar som de flesta skolor i Sverige. Om dessa resultat kan generaliseras till att gälla för hela Göteborg eller Sverige finns dock inget forskningsbaserat belägg för men kan tillsammans med andra studier bidra till ett svar.

Rapporten ger också ett förslag på hur skolledare gemensamt skulle kunna arbeta vidare med enkäter som elever får svara på (GR-enkäten för skolor i Göteborgsregionens kommuner eller Skolenkäten från Skolinspektionen).

Metod

Denna rapport baseras på Olweus Internationals anonyma webbenkät om mobbning. Ingen av skolorna som har genomfört elevenkäterna har arbetat med det anti-mobbningsprogram (Olweusprogrammet) som traditionellt hör ihop med elevenkäten. Skolorna har under åren använt två olika versioner (en lång och en kortare version) av frågeformuläret men de två frågorna som presenteras har varit med i alla mätningarna.

Den anonyma webbenkäten har genomförts på skoltid under provliknande förhållanden. Varje elev i årskurs 4-6 har av skolan tilldelats ett specifikt lösenord för att logga in på Olweus Internationals databas för att svara på frågorna. Enkäten har genomförts under senare delen av höstterminen. I enkäten ges en beskrivning av mobbning (direkt, indirekt) där de tre kriterierna för mobbning beskrivs:

1. intention att skada
2. upprepning
3. obalans i makt (där den som utsätts inte har så lätt att försvara sig)

Resultat

Elever i årskurs 4-6 som svarat på enkäten fördelade sig över åren på följande sätt:

År	Flickor	Pojkar	Totalt
2012	211	204	415
2013	307	291	598
2014	360	378	738
2015	369	418	787
2016	320	371	691

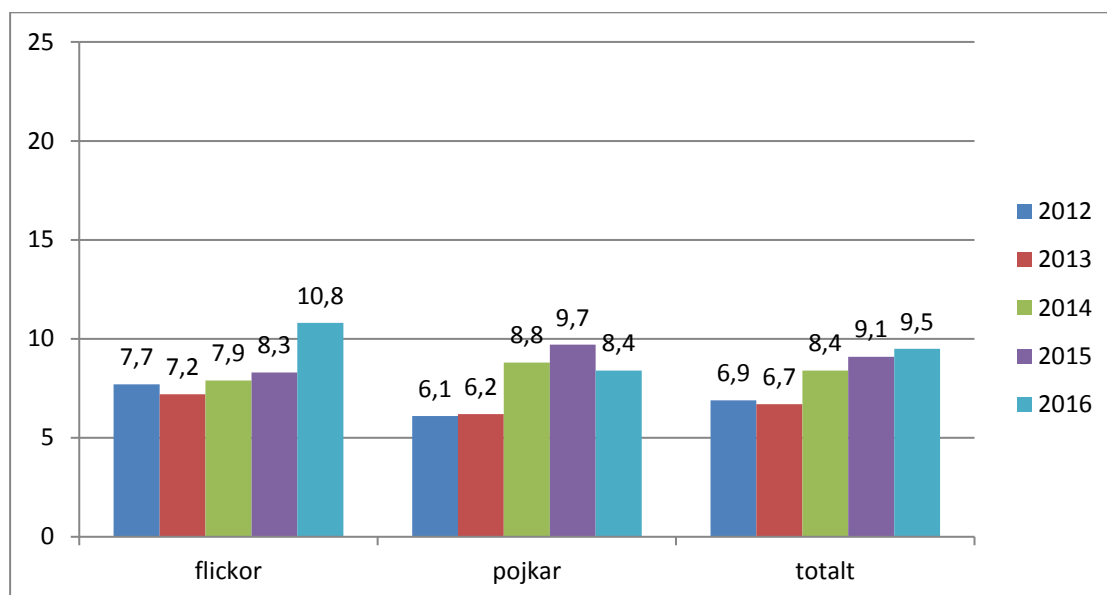
Tabellen visar antalet elever som under åren svarat på undersökningen. Svartsprocenten har legat runt 85 %. Från 2014 har något fler pojkar än flickor svarat på enkäten. Fram till 2015 ökade antalet elever som svarade på enkäten för att 2016 minska något. I snitt har 646 elever varje år svarat på enkäten.

Hur ofta har du varit mobbad i skolan under de senaste månaderna?

Detta är huvudfrågan om att vara utsatt för mobbning som eleverna besvarar efter att ha läst förklaringen av mobbning. Eleverna kan på frågan "Hur ofta har du varit mobbad i skolan de senaste månaderna?" svara på en femgradig skala från att "det inte hänt alls" till att "det har hänt flera gånger i veckan".

Svarsalternativen 1 och 2, "att det inte har hänt alls" och "det har bara hänt någon enstaka gång", räknas inte som att vara utsatt för mobbning (detta för att betona upprepningen som ingår i mobbningsbegreppet).

Elever som svarat alternativ 3-5 att det skett "2-3 gånger i månaden eller oftare" beräknas här som att vara utsatta för mobbning.

Diagrammet visar andelen av elever i årskurs 4-6 (flickor, pojkar, totalt) som svarat att de blivit utsatta för mobbning "2-3 gånger i månaden eller oftare" under de senaste månaderna 2012 till 2016.

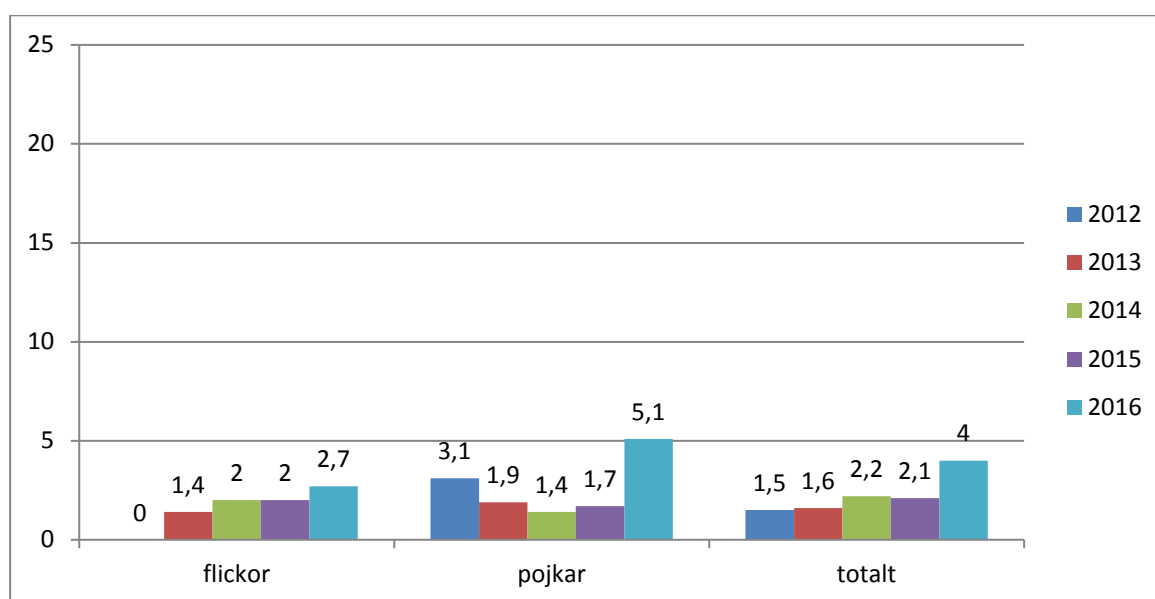
Totalt för både flickor och pojkar låg mobbningen på ungefär samma nivå de första två åren (6,9 % och 6,7 %) för att öka till 8,4 % 2014. Ett år senare 2015 var nivån 9,1 % och 2016 9,5

%. En ökning med 2,6 procentenheter från 2012 till 2016 eller en ökning med 27 % (procent av procent).

2012 var 7,7 % av flickorna utsatta för att 2013 gå ner något till 7,2 % för att sedan gradvis öka till 10,8 % 2016. För pojkarna låg andelen mobbade 2012 och 2013 på ungefär samma nivå (6,1 % och 6,2 %). År 2015 var andelen utsatta som högst, 9,7 % för att 2016 sjunka till 8,4 %.

2012 och 2013 var andelen utsatta för mobbning högre hos flickorna medan 2014 till 2015 var den högre för pojkarna. 2016 var andelen utsatt återigen högre för flickorna.

Hur ofta har du varit med om att mobba andra elever i skolan under de senaste månaderna? Detta är huvudfrågan om att vara med och mobba andra elever som eleverna besvarar. De presenteras för samma svarsalternativ (1-5) som frågan om eleven blivit utsatt för mobbning. Elever som svarat alternativ 3-5, att de varit med och mobbat andra elever "2-3 gånger i månaden eller oftare" beräknas i enkäten som att ha utsatt andra elever för mobbning.

Diagrammet visar andelen elever i årskurs 4-6 (flickor, pojkar, totalt) som svarat att de varit med och utsatts andra för mobbning "2-3 gånger i månaden eller oftare" 2012 till 2016.

Totalt sett har andelen elever som mobbar andra ökat från 1,5 % 2012 till 4 % 2016, en ökning med 2,5 procentenheter eller en ökning med 63 % (procent av procent).

2012 var det ingen av flickorna som svarade att de var med och mobbade andra elever. 2013 var det 1,4 % av flickorna som svarade att de mobbat andra elever, sedan en gradvis ökning till 2,7 % 2016. Pojkarna startade på 3,1 % 2012 för att sedan sjunka och 2014 var siffran nere på 1,4 %. 2015 en ökning till 1,7 % för att 2016 öka till 5 %. Under åren 2014 och 2015 var det fler flickor än pojkar som svarade att de mobbade andra elever.

Elever som är direkt involverade i mobbning

Med elever som är direkt involverade i mobbningen menas att elever antingen svarat att de varit utsatta för mobbning eller varit med om att mobba andra elever. 2012 var det 6,9 % av eleverna som var utsatta och 1,5 % utsatte andra. Tillsammans var det 8,4 % (6,9 % + 1,5 %) som var direkt involverade. 2016 hade de direkt involverade ökat till 13,5 % (9,5 % + 4 %). En ökning med 5,1 procentenheter (från 8,4 procentenheter till 13,5 procentenheter).

Det är en procentuell ökning (procent av procent) från 2012 till 2016 med 60 % av de direkt involverade eleverna.

Begränsningar

En huvudfråga för denna rapport är om mobbningen ökar eller minskar i omfattning för alla elever i skolan. Därför kommer inte de olika resultaten för pojkar och flickor att diskuteras eller analyseras. Det finns naturligtvis begränsningar i statistiken, som att rapporten baseras på ett relativt litet underlag av elever och att inga statistiska beräkningar har gjorts om skillnader mellan åren är signifikanta. Det brukar också vara så att en liten del av eleverna som svarat att de blivit utsatta också svarar att de utsätter andra. Det finns ofta en överlappning mellan att vara utsatt eller utsätta andra när man mäter mobbning med Olweusenkäten (denna grupp beskrivs ofta som bully-victims i forskningslitteraturen). Siffran för de direkt involverade eleverna kan därför vara något hög.

Diskussion

Sammantaget visar resultaten att andelen elever som är direkt inblandade i mobbning mellan 2012 och 2016 har ökat. Både andelen av elever som utsätts för mobbning och andelen elever som utsätter andra för mobbning har ökat. Att det har skett en ökning på både frågan om att bli mobbad och att utsätta andra för mobbning ger en starkare trend än om man bara baserar utvecklingen på mobbade elever, som det exempelvis görs i PISA III-studien. Totalt har andelen elever som är direkt involverade i mobbningen ökat med 60 %. Även om man ska ta den siffran med en nypa salt (se rubriken Begränsningar) så visar det en betydande ökning i andelen elever i årskurs 4-6 som är involverade i mobbning.

Vad är orsakerna till denna ökning? Eftersom mobbning kan beskrivas som komplexa sociala processer diskuteras bara en del av möjliga orsaker här.

Kan det vara så att elever inte längre förstår ordet och begreppet mobbning och svarar helt fel? Vid ett samtal med elevrepresentanter i en skola i Göteborg höstterminen 2016, där de flesta av eleverna inte hade svenska som modersmål (lågstadiet, mellanstadiet och högstadiet) framkom att en kränkning sågs som att elever retar varandra mer än sårar varandra. Mobbningskriterierna intentionen att skada och obalans i makt var inte helt tydliga. När begreppet och ordet mobbning kom upp i samtalet fick det en allvarligare tyngd än begreppet och ordet kränkning. Eleverna beskrev att det i varje klass fanns mobbade elever men att det ansågs vara skilt från det de såg som kränkningar och framförallt var det inget som eleverna själva kunde lösa. Troligtvis förstår eleverna begreppet mobbning väl men skiljer det från begreppet kränkning.

Har skolan slutat uppmärksamma mobbning då det inte finns med i Skollagen? Kanske har begreppsförvirringen ökat med införandet av olika begrepp som kränkande behandling, kränkningar, trakasserier och diskriminering. Det är oklart hur dessa juridiska ord ska relateras till det forskningsmässiga begreppet mobbning.

En risk är att Skollagen, Skolinspektionen och den lagstiftade anmälningsplikten om enstaka kränkning har bidragit till att lägga ut ett rökmoln så att skolan inte längre registrerar eller uppfattar att det existerar ett mönster av negativa handlingar. Skolan reagerar direkt på signaler om enstaka synliga kränkningar men lägger inte ihop det med mer osynliga gester, blickar eller negativa kommentarer på nätet som skulle tydliggöra ett annat mönster, det vill säga mobbning. Anställda i skolan har gjort en tolkning utifrån den handlingsplikt som finns i Skollagen. Det har skett en juridifiering då skolan uppmärksammar det som Skollagen och Skolinspektionen uppmärksammar, den enskilda kränkningen.

Finns det en elefant i rummet? Det som beskrivits som New Public Management (marknadsmässig styrning av skolan) har inneburit att kravet på mätandet och transparensen i skolan har ökat. Det kan ha bidragit till att man inte vill prata om begreppet mobbning. Mobbning finns kvar men skolan väljer att inte prata om det längre. Om en skola redovisar siffror för hur många som är involverade i mobbning och denna siffra är högre än andra skolors så bidrar det till negativ information om den egna skolan. Med det fria skolvalet kan det bidra till att skolan ratas. Föräldrar kan anse att det är lättare att byta skola för sitt barn än kräver att mobbningen ska upphöra då mobbning inte är något man pratar om.

Vet skolan numera inte hur de ska göra för att motverka mobbning? Skolverkets utvärdering av metoder mot mobbning har slagit undan både forskningsmässigt goda resultat och andra mer anekdotiska beskrivningar om hur skolor lyckas motverka mobbning. Den utvärdering (Skolverket, 2011) som gjordes blandade så att säga äpplen med päron. I utvärderingen fanns program med forskningsbakgrund och program utan denna bakgrund. Men alla program utvärderades tillsammans och kontentan blev att inget program var helt fläckfritt. Detta kan ha bidragit till att man inte vågar göra något mot mobbning, bättre att fokusera på den enstaka kränkningen med en förhoppning om att det är det bästa man kan göra.

Beror ökningen på nätmobbningen? Det har bland forskare diskuterats om den ökande kommunikationen på nätet har bidragit till att mobbningen har växt. Flera forskare är numera eniga om att kommunikation på nätet inte har bidragit till en generell ökning av mobbningen (Olweus, 2012) men att nätmobbningen bidragit till en ytterligare mer negativ påverkan på den som utsätts både för den traditionella mobbningen och nätmobbningen. Forskare har också visat att det är lättare att bli av med nätmobbningen än negativa suckar och gester i skolan.

För elever i denna undersökning är inte frågan om nätmobbning ställd på samma sätt i den kortare versionen av elevenkäten som i den längre, så en jämförelse är inte möjlig. Men 2013, 2014 och 2015 då elever i 4-6 svarade på samma enkätversion skedde ingen större ökning av nätmobbningen som skulle kunna förklara att mobbningen ökat. Vi vet inte om nätmobbningen har bidragit till en ökning utan mer om förhållandet nätmobbning och andra specifika former. Troligtvis beror inte en ökning av nivån av mobbningen på att nätmobbningen skulle ha drivit upp ökningen.

Är barn och ungas verklighet numera så komplicerad att lärare inte kan hantera det?

Kanske finns det en tendens att mobbning beskrivs vara så komplicerat att ta hand om, framförallt nu med den nya nätmobbningen, att skolan behöver ta in experter för att lösa mobbningen. En viktig fråga för skolan är om det fostransuppdrag som skolan har egentligen har blivit en fråga för andra än lärare.

Den norska kunskapsuppdateringen om mobbning (Breivik et al, 2017) visar att det finns ett sammanhang mellan att vara utsatt för mobbning i skolan och en rad olika hälsoproblem, som ångest, depression, psykosomatiska problem, symptom på posttraumatisk stress, självmordstankar och självmordsförsök. Indikationer finns även på att en del av dem som utsätts reagerar med aggressivt beteende eller andra former av utagerande problem. När det gäller skolprestationer menar samma rapport att utsatta har en tydlig tendens till svagare skolprestationer. Rapporten visar även forskning som pekar på en sämre upplevd ämnesmässig kompetens för mobbade elever än inte mobbade samt en högre skolfrånvaro.

Denna rapport visar att det i de undersökta skolorna har skett en ökning av mobbning. Om skolorna kan reducera mobbning kommer det med hög sannolikhet att reducera de ovan nämnda bekymren. Skolan bör inte vara en plats som är med och producerar dessa problem.

Rekommendationer: Vad kan rektorer göra som använder en gemensam elevenkät?

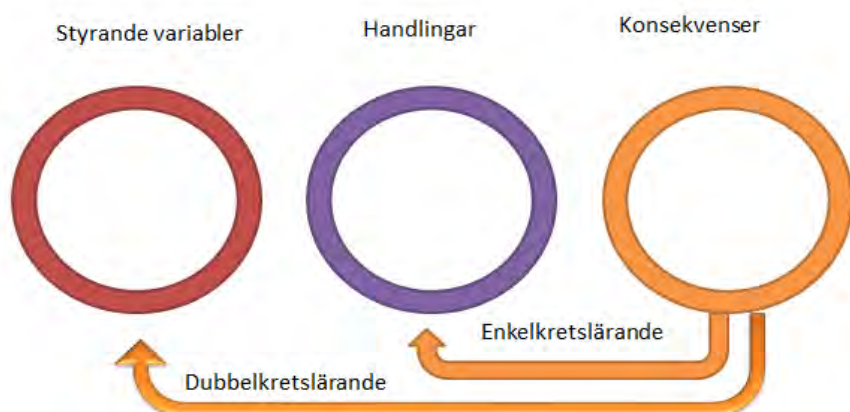
Nedan finns ett förslag till hur skolan kan göra analyser baserat på Argyris teorier (Argyris, 1999) om organisatorisk lärande. Enligt Argyris finns teorier som en organisation sägs följa men som skiljer sig från det som faktiskt praktiseras. Det kan vara stor skillnad på att skolan hävdar att man arbetar efter en viss modell och det som skolan faktiskt gör.

Argyris beskriver att organisationer oftast hamnar i ett enkelkretslärande än i det han kallar dubbelkretslärande. Nedan presenteras en variant på hans tankar som handlar om de analyser rektorer från olika skolor kan göra. Rektorer kan med hjälp av resultaten från elevenkäter göra en analys för att komma åt det som egentligen styr skolans handlingar.

I Göteborg genomförs GR-enkäten som kan vara ett underlag för diskussion mellan skolor. På skolnivå kan en grupp arbetslagsledare och skolledning analysera de kartläggningar som gjorts på skolan för att på djupet se hur enkla åtgärder som tillfälligt löser bekymmer faktiskt kan leda till upprepningar.

Enkelkretsanalys (quick fix) tar ett aktuellt problem eller en aktuell situation och erbjuder ett snabbt svar. Exempelvis kan en skola tillfälligt lösa ett bekymmer med stök i korridorer genom att helt enkelt skicka ut en lärare som på något sätt dämpar problemet. Organisationen blir lätt beroende av denna snabba lösning och om det problemet uppkommer igen löser man det på samma sätt, man hinner inte lösa det på annat sätt. Dubbelkretsanalys identifierar problemet och ställer sig frågan om det finns en underliggande orsak. Är problemet ett symptom på ett större problem i organisationen? Uppkommer detta problem vid vissa tillfällen? Uppkommer problemet för att vissa lärare avslutar sin lektion tidigare än man bestämt?

Bilden nedan illustrerar dubbel- och enkelkretsanalyser där enkelkretslärandet leder fram till en snabb lösning (Se även Råd till skolor och huvudmän i arbetet mot nätmobbning och mobbning.) Dubbelkretslärandet söker ett svar på vad som egentligen är den styrande variabeln på att problemet uppkommer. Är det bara det att lektionerna slutar vid olika tider eller är det beroende av motsägelsefulla instruktioner under lektionen som sedan bidrar till oron mellan eleverna? Genom att försöka komma åt vad som styr (styrande variabelerna) kan det uppkomna problemet kanske undvikas i fortsättningen.

Vilka mönster ser vi i våra genomförda enkäter? Erbjuder vi som rektorer enkelkrets eller dubbelkrets analyser på problemen vi ser?

Detta är frågor som en mindre grupp rektorer kan bearbeta, gärna under ledning av utvecklingsledare. Om detta moment upprepas vid ett flertal mötesträffar kommer troligtvis rektorena att förtydliga sin egen roll som proaktiva genom att bearbeta de mönster de ser på sin egen skola (se även Starrat, 2014).

Referenslista

Argyris, A. (1999). *On organizational learning*. Second edition. Blackwell Publishing.

Breivik, K., Bru, E., Hancock, C., Idsoe, E. C., Idsoe, T., & Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*. Stavanger: Læringsmiljøsentret

CDCP (2014). *Bullying surveillance among youths. Uniform definitions for public health*. Version 1.0 Centers for Disease Control and Prevention Atlanta, Georgia, United States Department of Education Washington, D.C.

Göteborgs Tingsrätt. (2011) DOM. 2011-05-27. Meddelad i Göteborg. Mål T 1463-09. FT 7123-09. Göteborgs Tingsrätt, mål nr 1446 -09 2011-05-27.

Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). *Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth*. Psychological Bulletin, 140(4), 1073-1137. doi: 10.1037/a0035618

Olweus D. (2012). Invited expert paper. *Cyber bullying: an overrated phenomenon?* Eur. J. Dev. Psychol. 9:520-38.

Prevu (2012) *Prevus arbete för att minska mobbning - hur har Olweusprogrammets instruktörsutbildning påverkat skolpersonal och elever?* [Länk](#)

Prevu (2009). *Om mobbning*. Hämtad från Olweus elevenkät om mobbning från 18 skolor i Göteborg. Prevu: 2009:03

Runesdotter, C. (2016). *Avregleringens pris? Om juridifiering av svensk skola ur skolaktörers perspektiv*. Utbildning & Demokrati 2016, vol 25, NR 1, 93-111.

Englund (2016). *Råd till skolor och huvudmän i arbetet mot nätmobbning och mobbning. Att tänka på vid arbetet mot mobbning*. Center för Skolutveckling. [Länk](#)

Skolinspektionen (2016). [Länk](#)

Starrat, R. J. (2004). *Ethical Leadership*. Jossey-Bass Inc. U.S.

